

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

- Z OBSAHU: M. DUBAYOVÁ: Rómska rodina na Slovensku.
E. KREKOVIČOVÁ: Od obrazu pastiera vo folklóre k národnému symbolu.
B. ČIERNIKOVÁ: Kult slnka a ohňa u Arménov.
V. SCHWARZ: Politické reprezentácie a národná otázka.
P. SALNER: Bratislava in Apathie

Na obálke:

- 1.strana: *Zobrazenie pastiera na ľudovej malbe k betlehemom. Akvarel neznámeho autora, 19. storočie. Banská Štiavnica*
- 4.strana: *Detail malby salaša od Jozefa Daubnera. Akvarel, okolo r. 1950, Štiavnické Bane – Horná Roveň. K článku E. Krekovičovej Od obrazu pastiera v slovenskom folklóre k národnému symbolu*

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia. This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, *Slovenský národopis* deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of *Slovenský národopis* you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by: Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
Slovakia

HLAVNÝ REDAKTOR
Milan Leščák

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Lubica Droppová, Božena Filová, Emília Horváthová, Václav Hrníčko, Josef Jančár, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Martin Mešša, Ján Mjartan, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH 2/1994

ŠTÚDIE

- D u b a y o v á, Mária: Rómska rodina na Slovensku 129
- K r e k o v i č o v á, Eva: Od obrazu pastiera v slovenskom folklóre k národnému symbolu.... 139**
- Č i e r n i k o v á, Beáta: Kult slnka a ohňa u Arménov 155
- S c h w a r z, Verena: Politické reprezentácie a národná otázka 164
- S a l n e r, Peter: Bratislava in Apathie..... 185**

DISKUSIA

- I r a, Vladimír: Možnosti využitia niektorých humánno-geografických prístupov v etnológii..... 202
- Z a j o n c, Juraj: Vznik a miesto Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska v procese skúmania vývoja tradičnej kultúry a formovania národopisu/etnológie na Slovensku..... 207

MATERIÁLY

- Š í p k a, Miloš: K preferencii hudobných žánrov 214

ROZHLADY - SPRÁVY - GLOSY

- Jubileum prof.Jána Komorovského (Milan L e š - č á k)..... 219
- PhDr.Adam Pranda, CSc. (1924-1984-1994) (Peter S a l n e r)..... 222

- Pocta k jubileu prof. Doroty Simonides (Teresa S m o l i n s k a).....223
- Grantové projekty Ústavu etnológie SAV.....226
- Kde končí Európa? (Marta B o t í k o v á)230
- Stretávanie kultúr - konflikty kultúr (Magdaléna P a r í k o v á)232
- Projekt výskumu rómskeho etnika v Karpatskej kotline (Zuzana K u m a n o v á).....233
- V. Valné zhromaždenie Národopisej spoločnosti Maďarov na Slovensku (Magdaléna P a r í k o v á).....234
- Výstava "Fantázia z niti" v Martine (Zuzana K u m a n o v á).....235

RECENZIE - ANOTÁCIE

- Sociální a kulturní antropologie (Rastislava S t o - l i č n á).....236
- Sociológia 25, 1993, č. 6 (Hana H l ô š k o v á)....137
- L.Bassermann: Nejstarší řemeslo - kulturní dějiny prostituce (Rastislava S t o l i č n á)240
- Etnografia vojny (Jarmila P a l i č k o v á).....243
- K.Pavlišťik: Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku (Soňa Š v e c o v á)244
- R.Stoličná: Jedlá a nápoje našich předků (Silvia D i l l n b e r g e r o v á)245
- Děti, studenti, pedagogové (Peter S a l n e r).....246
- D. Štěpánková - J. Novák: Banskooštiavnický salamander (Alexandra B i t u š í k o v á)247
- Brauchtumskalender (Jarmila P a l i č k o v á).....248
- V.Tátoš: A teraz túto...(Miloš Š í p k a)249
- Anotácie250

CONTENT

STUDIES

- D u b a y o v á, Mária: The Gypsy Family in Slovakia 129
- K r e k o v i č o v á, Eva: The Image of the Shepherd from Slovak Folklore to the National Symbol..... 139**
- Č i e r n i k o v á, Beáta: The Sun and Fire Cult of the Armenians 155
- S c h w a r z, Verena: Political Representations and the National Question 164
- S a l n e r, Peter: Bratislava in Apathy..... 185**

DISCUSSION

- I r a, Vladimír: The Possibilities of Using Certain Humanistic-Geographic Approaches in Ethnology..... 202
- Z a j o n c, Juraj: Origin and Place of the „Encyclopedia of the Folk Culture in the Slovakia” in the Research of traditional Culture and the Development of Ethnology in Slovakia..... 207

MATERIALS

- Š í p k a, Miloš: Toward Preferring Musical Genres..... 214

HORIZONS-NEWS-GLOSSARY

- Prof. Ján Komorovsky's Jubilee (Milan L e š - č á k) 219
- Adam Pranda, PhD., CSc. (1924-1984-1994) (Peter S a l n e r) 222
- In Honor of Prof. Doroty Simonides Jubilee (Teresa S m o l i ň s k a) 223
- Research Projects of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences 226
- Where Does Europe End? (Marta B o t í k o v á) 230
- The Meeting of Cultures - The Conflict of Cultures (Magdalena P a r í k o v á) 232
- The Project of Research of the Romany Ethnicity in the Carpathian Region (Zuzana K u m a n o v á) 233
- The 5th General Assembly of the Hungarian Ethnological Society in Slovakia (Magdalena P a r í k o v á) 234
- Exhibition „Fantasy From Thread” in Martin (Zuzana K u m a n o v á) 235

BOOK REVIEWS-ANNOTATIONS

INHALT

STUDIEN

- D u b a y o v á, Mária: Roma Familie in der Slowakei 129
- K r e k o v i č o v á, Eva: Vom Bild des Hirten in der Folklore bis zum Nationalsymbol 139
- Č i e r n i k o v á, Beáta: Kult der Sonne und des Feuers bei den Armenen 155
- S c h w a r z, Verena: Politische Repräsentationen und die Nationalfrage 164
- S a l n e r, Peter: Bratislava in Apathie..... 185

DISKUSSION

- I r a, Vladimír: Möglichkeiten der Ausnützung mancher human-geographischen Verhalten in der Ethnologie 202
- Z a j o n c, Juraj: Entstehung und Stelle von „Enzyklopädie der Volkskultur der Slowakei” in der Forschung der traditionellen Kultur und in der Entwicklung der Volkskunde/Ethnologie in der Slowakei 207

MATERIALIEN

- Š í p k a, Miloš: Zur Präferenz der musikalischen Gattungen 214

RUNDSCHAU-NACHRICHTEN-GLOSSEN

- Jubiläum von Prof. Ján Komorowski (Milan L e š č á k) 219
- Ph. Dr. Adam Pranda, CSc. (1924-1984-1994) (Peter S a l n e r) 222
- Ehrenbezeichnung zum Jubiläum von Prof. Dorothea Simonides (Teresa S m o l i ň s k a) 223
- Forschungsprojekte des Institutes für Ethnologie bei der Slowakischen Akademie der Wissenschaften 226
- Wo endet Europa? (Marta B o t í k o v á) 230
- Zusammentreffen der Kulturen - Konflikte der Kulturen (Magdalena P a r í k o v á) 232
- Projekt der Forschung des Roma Ethnikum im Karpathental (Zuzana K u m a n o v á) 233
- V. Vollversammlung der Ethnologischen Gesellschaft der Ungarn in der Slowakei (Magdalena P a r í k o v á) 234
- Ausstellung „Phantasie aus Fäden” in Martin (Zuzana K u m a n o v á) 235

BÜCHERBESPRECHUNGEN-ANNOTATIONEN

OD OBRAZU PASTIERA V SLOVENSKOM FOLKLÓRE K NÁRODNÉMU SYMBOLU

(K problematike etnoidentifikačných stereotypov a mýtov)¹

EVA KREKOVIČOVÁ

PhDr. Eva Krekovičová, CSc.

Ústav etnológie SAV, Jakubovo nám.12, 813 64 Bratislava, Slovensko

The contribution analyzes the national symbol of the Slovak as a mountain shepherd. This stems from the reality that shepherding constituted, both economically and socially, only a marginal part of the Slovak lifestyle and culture. In regards to farming as the primary occupation of Slovak citizens, shepherding was a socially and regionally limited phenomenon. Based on an analysis of the shepherd's image in folklore and national culture, the author follows, on three levels, the semantic dominance and changes of this depiction during the 16th century: 1. folklore; 2. pseudo-folklore; 3. national identity. She states that the national symbol of the Slovak—the shepherd—does not have its origin in folklore, but rather in pseudo-folklore and folklorism, and identifies the real and mythical roots of this symbol in an Eastern European context.

„...určitý náznak dynamického vidění světa byl i v minulosti živý a není tedy výsadou výlučně jen zcela nedávné minulosti a současnosti.

Symbol se tu ukázal nejen jako problém sám o sobě, ale jeho užitečnost snad je zřejmá i coby metody. Metody, která umožňuje propojit významy, tj. nalézt stejný význam i v jazycích na první pohled si velmi vzdálených.”

(Rajchl 1992:299)

Folklór reflektuje viaceré aspekty kultúrnej histórie plastickejšie, prenikavejšie ako iné uchované historické pramene (ikonografické, literárne, hudobné atď.), i keď má zároveň svoje obmedzenia. Najmä postoje a stereotypy folklórny materiál neodzrkadľuje spravidla priamo, bezo zvyšku, ale jeho reflektovanie reality je špecifické (nezohľadňuje napr. časové relácie a chronologickú postupnosť, súčasný stav či regionálne, prípadne lokálne špecifiká týchto stereotypov a pod.). Folklór plní významnú úlohu tiež v procesoch „etnizácie kultúry” (Köstlin 1993), pričom tu často vystupuje vo funkcii „zástupnej”. Je preto len logické, že vo vzťahu folklór – etnikum/národ dochádza v čase a priestore k niekoľkonásobným mýtizáciám.

Folklór vidieckych vrstiev plnil najmä u národov strednej Európy žijúcich vo viacnárrodných štátnych útvaroch (v polovici 19. storočia prakticky ešte u všetkých západných Slovanov) významnú etnoidentifikačnú úlohu (Simonides 1988). Možno povedať, že osobitne u Slovákov sa tento stav v dôsledku daných historicko-politických okolností prakticky konzervoval a umocňoval i po roku 1918, teda v období prvej Československej republiky. Jeho rezíduá zaznamenávame v istej petrifikácii romantického obrazu Slováka neoddeliteľného od jeho folklórnej „podstaty“ prakticky až do súčasnosti (Krekovičová 1992:66). S tým súvisí formovanie a pretrvávajúce etnoidentifikačné stereotypy a mýtov, či už ich korene vychádzajú zo sebareflexie, alebo z hodnotenia etnika/národa inými, „cudzími“. Možno v nich vystopovať tak reálne historické a kultúrne, ako aj fiktívne (mýtické) významové vrstvy.

Jedným z takýchto etnoidentifikačných stereotypov je i symbol Slováka ako horského pastiera oviec a dodnes živá predstava o kultúre slovenského vidieka ako kultúre pastierskej. Je to obraz Slováka — „baču“ so všetkými jeho atribútmi: fujarou, pišťalou či gajdami, stádom oviec a družinou valachov, slobodným životom v horskej prírode atď. Ako argument takéhoto hodnotenia „typického“ predstaviteľa slovenského národa slúžil popri iných atribútoch ľudovej kultúry i folklór. Na základe analýzy folklórneho materiálu a jeho korelácií s dobovou umeleckou (literárnou) tvorbou sa v príspevku pokúsime načrtnúť niektoré aspekty reálneho pozadia a prípadných historických peripetií tohto symbolu, poukázať na proces a mieru stotožnenia sa s týmto obrazom, jeho prijatie alebo ne-prijatie za autoobraz.

Budeme vychádzať z pastierskych piesní, korelácií pastierskych piesní v regióne strednej Európy, ako aj z pastorálnych kolied a ich súvisu s pastierskou piesňou.

Vzhľadom k dobovému kontextu, v akom sa pastierska tematika v piesni formovala a v akom fungovala, môžeme hovoriť zároveň o istej podvojnosti stereotypizovaného obrazu pastiera v ľudovom, vidieckom prostredí a v tzv. vysokej kultúre, ako aj o súvislostiach národných versus európskych. Dochádza tu k polarizácii obrazu pastiera na jednej strane na osi *sakrálny-profánnny* a na druhej strane na osi *literárny-folklórny*, či *európsky-regionálny*, resp. *slovenský*.

Z hľadiska sémantiky umožnil piesňový materiál identifikovať tri zásadné línie formovania obrazu pastiera:

1. *folklórna*
2. *pseudofolklórna*
3. *národnoidentifikačná*.

Prvé dve – do istej miery protikladné – línie sa pohybujú na úrovni identifikácie sociálnej, prípadne stavovskej (pastierske zamestnanie ako stav). Tretia línia axiologicky posúva obraz do roviny národného symbolu a argumentačne vychádza tak z línie folklórnej ako i pseudofolklórnej. Vo všetkých troch sférach však možno dekódovať obraz pastiera ako polysémantický a mnohvrstvový (Robotycki 1992:88), či axiologicky ambivalentný. Napriek tomu v každej z týchto vrstiev možno z hľadiska hodnotenia, prípadne i ideologického zámeru, resp. jeho absencie, hovoriť tiež o určitých *významových dominantách*.

V našich úvahách sa budeme pohybovať paralelne na dvoch úrovniach obrazu pastiera:

1. subjektívnej, sebarefektívnej („ja“ pohľad, ale i pohľad „zvonku“) (Jakubíková 1993:60-61),

2. smerujúcej k objektivizácii poznatkov, vychádzajúcej z doteraz známych vedeckých poznatkov a z interpretácie materiálu.

Formovanie obrazu pastiera budeme sledovať v zložke hudobnej i textovej ako paralelných, nie však identických. Sémanticky preukaznejšie a jednoznačnejšie sa obraz pastiera dekóduje v zložke textovej. Texty piesní reflektujú axiologický aspekt obrazu priamo, ne-

sprostredkované, a je preto ľahšie dešifrovateľný. Pri identifikovaní iných obrazov v ľudovej piesni (napr. obrazu Žida, Cigána či iných etnických alebo sociálnych skupín) je spravidla jednoznačne určujúca zložka textová (Krekovičová 1992a). V prípade *pastierskeho elementu* v slovenskej ľudovej i národnej kultúre zohráva však práve hudobná zložka — ako na to ďalej poukážeme — dôležitú úlohu. Budeme teda kombinovať pohľad folkloristický a etnomuzikologický.

1. Folklorná línia formovania obrazu pastiera

Neexistuje pastierska pieseň na Slovensku ako určitý jednoznačný a homogénny piesňový druh. Slovenská pastierska pieseň predstavuje heterogénny konglomerát vývinovo, geograficky, štýlovo a funkčne rôznorodých vokálnych prejavov, tematicky i funkčne spätých s pastierstvom. Ich základné členenie korešponduje s na Slovensku existujúcimi dvomi historicky následnými a čiastočne koexistujúcimi formami pastierstva:

- I. staršou formou nížinného chovu hospodárskych zvierat;
- II. s vysokohorským pastierstvom oviec spätým s historickými procesmi valaskej kolonizácie.

Im zodpovedá do istej miery — zjednodušene povedané — základné delenie pastierskych piesní na *piesne ovčiarske a iné*.

Pastiersky element v slovenskej ľudovej piesni možno skúmať z troch základných aspektov: a. *funkčno-tematického* (piesne s dominujúcim pastierskym motívom v texte, viazané na pastierstvo ako druh zamestnania, stav — tu vystupuje ako dôležitý aspekt nositeľa); b. *hudobného* (tzv. „pastiersky hudobný štýl“ ako jedna z vývinových vrstiev slovenskej ľudovej piesne – Kresánek 1951, Elscheková-Elschek 1980) a c. *žánrového*.

a. Z hľadiska funkčno-tematického (analyzovaných bolo viac ako 70 000 zápisov) tvoria pastierske piesne v celoslovenskom repertoári iba *kvantitatívne nevýraznú zložku*, 2,54%. Z toho asi polovica (menej ako tisíc) sú piesne ovčiarske. Toto číslo potvrdilo reálne zastúpenie pastierskeho elementu v živote a ekonomike slovenského vidieka. Jeho základom bolo už od praveku na prevažnej väčšine územia (ako u takmer všetkých európskych národov) poľnohospodárstvo (Neustupný 1965). Dôležitým zlomom historického významu tu boli zrejme procesy valaskej kolonizácie (14.-18. stor.), ktoré však nemožno stotožňovať mechanicky s pastierskou piesňou na Slovensku ako takou a ktorých súvislosti s pastierskym alebo kvinttonálnym hudobným štýlom sú zložitejšie, ako sa to doteraz interpretovalo (Elscheková 1978, Elscheková-Elschek 1980:8-10).

Vzhľadom k tomu, že v obraze pastiera, fixovanom v piesňových textoch, sa prelína sebareflexívna poloha s hodnotením „iných“, je tento obraz viacvrstvový a vykazuje náznaky ambivalentnosti. Jeho ťažisko však spočíva v *negatívnom hodnotení*. V konkrétnych textoch možno dešifrovať nasledovné odtiene postavy pastiera:

(ovčiarske piesne):

- najchudobnejšia vrstva dedinského spoločenstva
- ovčiar si vybral svoje zamestnanie z lenivosti
- valach – zlodej oviec
- valach – zbojník
- bača – zbojník, ale tiež obeť násilia zbojníkov
- bača – čarodejník, znalec magických praktík, liečiteľ
- valach – citlivý človek s hlbokým vzťahom k prírode a k ovciam
- ovčiar – ochranca oviec ako zdroja obživy

- *bača* – znalec remesla, ktoré odovzdáva svojim nasledovníkom
- *romantická postava starého nevládneho baču*
- *chvála valaského stavu* – valach ako silný, hrdý, pekný muž
- *valach* – dobrý muzikant, spevák a tanečník so špecifickým vzťahom k hudobnému nástroju

(mimo ovčiarskych piesní):

- *pastier* – príslušník sociálne najnižšej, chudobnej vrstvy obyvateľstva
- *pastier* – sociálne handicapovaný jednotlivec: dieťa, prípadne nevydatá žena
- *bukolický obraz krásnej pastierky*
- *pasenie ako erotický symbol* (Bartmiński 1974), *pastier* – *zvodca*.

V ľudovej kultúre predstavoval pastier v podstate vždy človeka stojaceho svojím spôsobom na okraji spoločenstva. Existoval tu síce určitý výrazný kvalitatívny rozdiel medzi námezdným obecným pastierom ošípaných, kráv, volov atď. a ovčiarom (bačom, valachom), ktorý vykonával vysoko špecializovanú prácu a pásol často aj vlastné ovce. Na okraji vidieckeho spoločenstva však stál pastier ako taký. Jednak sociálne (obecný pastier ako spravidla reprezentant najchudobnejšej vrstvy dedinského obyvateľstva), alebo práve svojou špecializáciou a sezónnym pôsobením viac ako pol roka mimo materského prostredia (bačovia, valasi). Okrajové sociálne postavenie pastiera demonštrujú i príslovné výroky: *Ja pán, ty pán, a kto bude kozy pásť?*; *Komu česť, tomu česť, pastierovi trúba*. V úlohe pastierov bežne pôsobili i deti, dievčatá do vydaja, či telesne handicapovaní jednotlivci. Ako sociálne okrajové vystupuje aj predpokladané percentuálne zastúpenie pastierov v štruktúre vidieckeho obyvateľstva (asi 0,05%, Elschek 1991). Pastieri tvorili v dedinskom spoločenstve spravidla určitú sociálnu vrstvu, ktorá sa vyčleňovala zo svojho okolia na princípe „my-oni“. Demonštrovanie určitého viac alebo menej zreteľného vzájomného odstupu nachádzame i v piesňových textoch. Nezriedka sa tu stretávame s motívmi prekárania pastierov, ale i valachov ako žijúcich v drsnejších podmienkach na horských salašoch. Vydaj za pastiera mohol znamenať pre dievča i sociálny handicap.

Chudobu pastierov zdôrazňuje ich nerolnícke zamestnanie, hodnotené aj ako prejav lenivosti. Je zaujímavé, že identickým spôsobom sa konturuje v slovenskej ľudovej piesni, ale i v prísloviach tiež obraz Cigána:

Valach a cigán, všetko jedno (Zátarecký 1974:214/X).

A juhaši ňeoraju,
a juhaši ňešeju,
juhaši še dobre maju
pri muzike v ňedzeľu.

(Krivany – VS)

A cigaňi ňeoraju,
a cigaňi ňešeju,
a cigaňi chleba jedza
na dojednym vešeľu.

(Krivany)

alebo:

Hej, juhasova pycha
v zime hladom zdycha
a v lece f košaru
na syre oživa.

(Šariš a Spiš – VS)

Vo vzťahu „my-oni“ sa poukazuje napr. na hygienické návyky valachov. Je to poverou viazaný zvyk nevymieňať košelu počas celej salašnej sezóny, ktorý mal svoje praktické opodstatnenie. Tzv. „čierna košela“ chránila pastiera vo väčšej miere nielen pred chladom a horúčavou, ale i dažďom:

Ej, valaša, valaša
v tej čiernej košeli
ej, nepovalajže sa
po mojej posteli!

Moja posteluočka
šnurou šnuovaná,
tvoja košeluočka
tri ruočke ňepraná!
(Priechod – SS)

Na druhej strane môžeme hovoriť o existencii určitej hierarchizácie jednotlivých druhov pastierov podľa toho, aký druh hospodárskych zvierat pásli. Táto sociálna diferenciacia pastierov takisto našla svoje vyjadrenie v textoch piesní. Ako jednoznačne pejoratívny tu vystupuje najmä motív pastiera sviň, tiež pasenie husí dospelými nevydatými ženami je považované za nevhodné a chápané ako výsmech, často s erotickým podtónom. Jednoznačne vyjadruje hodnotenie obecných pastierov a ich chudobu tento text:

1. Psota milá, psota,
vari ťa čert stvoril,
jak som sa narodil,
s nej som nevychodil.

2. Dedo pásel voly,
otiec pásel kone,
já ouce a kozy,
moj syn bude svine.
(Záblatie – ZS)

V porovnaní s hierarchiou pastierov v maďarskej ľudovej kultúre (Krekovičová, 1992-1993) však v slovenskej ľudovej piesni nenachádzame významnejšie vyzdvihovanie pastierov koní (títo vlastne ani netvorili na našom území špecifickú sociálnu skupinu). Avšak premietajú sa tu sporadicky niektoré prejavy vyzdvihujúce valasko-ovčiarsky stav, jeho prednosti a určitú emancipáciu tohto zamestnania vo vzťahu „my-oni“. Často však možno vystopovať literárny pôvod takýchto piesní. Frekventovaný je najmä sentimentálne ladený motív starého (umierajúceho) baču, s ktorým sa stretávame i v dochovaných literárnych prameňoch zo 17. storočia. Je to napr. *Ecloga pastoritia*, v ktorej bača vykladá svojim valachom Jankovi a Hricovi o súčasných pomeroch z roku 1658 (Mišianik 1981:158). Ako frekventovaný vystupuje tento motív i v 19. storočí:

Už na holi sniažik poletuje,
už sa bača z košiara sťahuje,
putery, geletky, čerpáky, oštiepky,
k dedine to všetko doputuje.

Nad pirtou valach nefujaruje,
na pažiti mlad nehajduchuje,
už gajdy na pleci, fujara vo vreci,
Dunčo s Tisom uši ovesuje. ...

(K.Ruppeldt – S. Tomášik, 1874)

Motív starého baču sa objavuje i vo vianočných koledách a v spoločenskom speve 19. storočia. Oblúbená pieseň, zrejme umelého pôvodu *Ja som bača veľmi starý* prešla do po-

Výjavy zo života na salaši. Akvarel k betlehemu.
B. Štiavnica, 19. stor.

(gajdy, píšťaly, fujara, signálne nástroje) (Elschek 1991). Ostatné vrstvy slovenských pastierskych piesní sú súčasťou širších európskych areálov (pastierske vyvolávania – *halekačky*, kraviarske piesne atď.). Tieto areály sa na našom území čiastočne prelínajú, križujú a vytvárajú koncentráciu štýlovo a funkčne rôznorodých zložiek (Krekovičová 1992-1993). Ovčiarske piesne však tvoria spolu s piesňami zbojníckymi prevažne *novšiu vrstvu* kvinttonálneho, teda tzv. pastierskeho hudobného štýlu. *Viacere charakteristické znaky pastierskej vrstvy* (5-dielnosť melódií, modálny kolorit, inštrumentálne motívy, začiatok melódie na oktáve, kaskádovitost melodickéj línie mixolydických piesní, zväčšenie rozsahu na oktávu, nónu atď.) *kryštalizujú však až v novšej fáze zbojníckych a ovčiarskych piesní. Možno predpokladať, že to nebolo skôr ako v 17.-18. storočí* (Elscheková 1978).

c. Pastierska pieseň na Slovensku nevytvorila v čase *pred valaskou kolonizáciou* osobitný žáner. Tento (ako výraz určitej špecifickej jednoty textových /tematických/, funkčných a hudobných znakov) možno identifikovať až v piesni *ovčiarskej*. Zároveň sa vyskytuje len v regionálne obmedzených ostrovoch a netvorí ani tu početne dôležitejšiu zložku repertoáru (Krekovičová, 1992-1993).

četných „národných“ spevníkov používaných bežne v základných školách. Dodnes patrí k všeobecne známemu repertoáru a býva považovaná za pieseň ľudovú.

b. Z hľadiska *etnomuzikologického* tzv. pastiersky alebo kvinttonálny hudobný štýl, ktorý znamená jednu vývinovú vrstvu hudobného myslenia, sa neviaže výlučne na pieseň pastiersku. V slovenskej ľudovej piesni má oveľa širšie zastúpenie a je determinovaný viac regionálne ako žánrovo či tematicky (Kresánek 1951, Leng 1961). Na formovaní a najmä ďalšom rozvinutí tohto hudobného štýlu má však pastierska pieseň svoj významný podiel.

Skutočnosť, že pastierske piesne pozostávajú z viacerých na seba nadväzujúcich a prelínajúcich sa štýlových vrstiev, je dokladom autochtónneho vývoja regionálne diferencovanej pastierskej štýlovej vrstvy v horských oblastiach stredného a severného Slovenska. V širšom komparatívnom zábere reprezentujú najmä hudobne rozvinutejšie (modálne) varianty ovčiarskych a ovčiarsko-zbojníckych piesní *špecificky slovenskú kvalitu*, ktorá nemá u okolitých národov čo do pestrosti, bohatstva foriem a štýlových osobitostí obdobu. Melodika ovčiarskych piesní pritom úzko súvisí s inštrumentálnou hudbou pastierov, najmä aerofónmi

Možno teda sumarizovať, že z aspektu etnomuzikologického rozvinutej formy pastierskych piesní, piesne ovčiarske a ovčiarsko-zbojnícke tvoria síce špecifikum slovenského folklóru, avšak predovšetkým z hľadiska kvality. Aj keď ide o prejavy v európskom meradle špecifiky slovenské, nie sú kvantitatívne významnou, ani pre celé územie reprezentatívnou zložkou repertoáru. Majú svoje regionálne, i pomerne mladým časovým horizontom kryštalizácie ohraničené vymedzenie. I keď obraz pastiera fixovaný v piesňových textoch má vo folklórnej línii tendenciu k ambivalentnosti, z hľadiska sebareflexie i hodnotenia pastierov spoločenstvom prevláda v obraze negatívny hodnotový náboj. Analýza folklórnej línie poukázala na mechanizmus utvárania etnoidentifikačných stereotypov, ktoré sú vždy zjednodušením, prostredníctvom povýšenia regionálneho a sociálne okrajového faktoru na znak etnický (Kaľavský 1991:356). V ďalších úvahách preto sústredíme pozornosť na mimofolklorne pramene mýtizácie a mystifikácie obrazu pastiera do podoby národného symbolu.

Pastier. Akvarel k betlehemu. B. Štiavnica, 19. stor.

2. Línia pseudofolklorna

Z hľadiska formovania etnoidentifikačného stereotypu Slováka – pastiera je dôležitý súvis pastierskych piesní a pastorálnych kolied, ktoré tvoria v slovenskom fonde vianočných piesní dôležitú zložku (Krekovičová, 1992b). Na príklade pastorálnych kolied možno demonštrovať druhú, tzv. *pseudofolklornu* dimenziu pastierskeho elementu v slovenskej ľudovej piesni. Pastorálne koledy predstavujú v porovnaní s ovčiarskou piesňou prevažne fenomén „*poloľudový*“. Reprezentujú hudobne novšiu, resp. viac od vzorov európskej umelej cirkevnej hudby závislú vývinovú vrstvu s prevládajúcim harmonickým myslením. Časť z nich je hudobne previazaná s ovčiarskou piesňou ľudového pôvodu. Pri rozvíjaní a udomácnovaní pastorálnych kolied zohralo dôležitú úlohu intenzívne protireformačné úsilie katolíckej cirkvi a v súlade s tým umelá duchovná pieseň, existencia pastorely (na Slovensku najmä v čase od polovice 18. do polovice 19. stor.) (Žilková 1992:85) a obľuba betlehemskej hry.

V hudobnej zložke pastorálnych kolied nachádzame paralely s melodikou pastierskych piesní najmä v početných instrumentalizmoch (10% tvoria gajdošské motívy a ďalších 10% signálne motívy fanfár, pastierskej trúby a píšťalkové melódie), ako aj v menej početných melodických výpožičkách. *Vôbec sa tu však nevyskytujú fujarové melódie, ktoré sú práve charakteristickým znakom slovenských ovčiarskych a zbojníckych piesní, hoci text o hre na*

fujare je v koledách pomerne bežným motívom. Potvrzuje to širší stredoeurópsky pôvod veľkej časti našich pastorálnych kolied (Krekovičová 1992b).

Ešte zaujímavejšie ako v hudobnej zložke sú však súvislosti pastorálnych kolied a pastierskych ovčiarskych piesní v zložke textovej. Pod vplyvom často pôvodom umelých alebo pololudových pastorel a pastorálnych kolied sa zásadným spôsobom mení obraz pastiera fixovaný vo folklórnom materiáli. Prostredníctvom pastorálnych kolied a pastorel, podobne ako aj maľovaných či vyrezávaných betlehemov, preniká do folklórneho repertoáru obraz pastiera videný očami mestského človeka, ktorý má svoje korene v pastierskej romantike baroka a v literatúre vôbec. Pastier je tu vnímaný a zobrazovaný prostredníctvom vonkajškových romantizujúcich a prikrášľujúcich stránok života. Takzvaný „ľudový realizmus“ pastorálnych kolied, zdôrazňujúci autentickosť zobrazovaného pastierskeho života, nemá svoj pôvod vo folklóre. Geneticky tu možno vystopovať i paralely s pozdnohelenistickým obrazom idylických pastierskych scén, znázorňujúcich symbol života v raji (Mohr-Hein 1971:290-299). Objavuje sa tu aj starokresťanská symbolika „dobrého pastiera“ (Forstner 1990:317).

Korene tohto obrazu pastiera nachádzame v literárnych prameňoch a „pololudových“ piesňach 17. storočia a úzko súvisia s dobovým európskym barokovým umením.² Jednotlivé, pomerne presvedčivé realistické detaily zo života pastierov tu plnili úlohu *atribútov pastierstva*. Pastieri boli v koledách vnímaní cez prizmu ich úlohy v legende o Kristovom narodení. Idylické obrazy z pastierskeho života prinášajú oveľa viac až etnograficky detailných opisov a reálií ako vlastné ovčiarske piesne ľudového pôvodu. Atmosféra ovčiarskych piesní je celkom iná, expresívna, s dôrazom na lyriku. Zobrazuje citový svet pastiera. Nekladie dôraz na detailný opis prostredia a reálií zo života na salaši. Prostredníctvom kresťanskej symboliky Krista-pastiera sa v pastorálnych koledách vlastne „povyšuje“, sakralizuje celý pastiersky stav. Pastieri, vo všednom dedinskom živote stojaci na okraji spoločenstva, sa dostávajú do centra pozornosti vianočných piesní (Krekovičová 1992b).

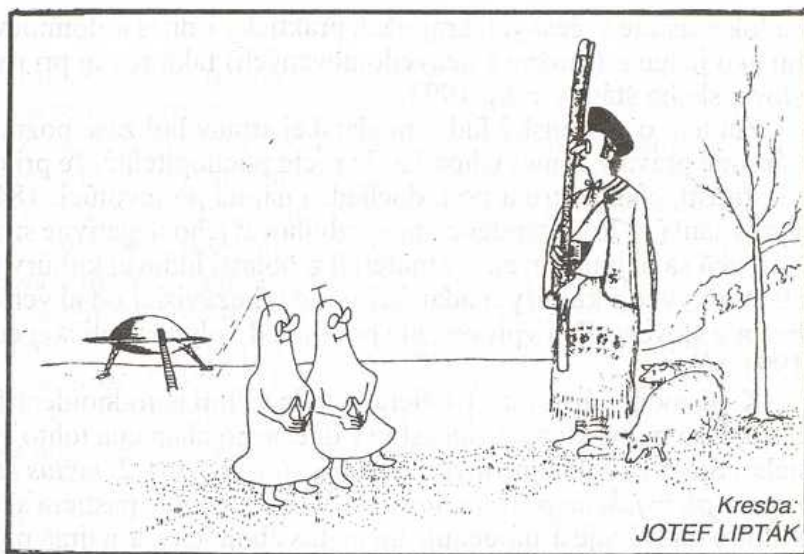
V línii pseudofolklórnej považujeme za potrebné zdôrazniť: 1. moment „povýšenia“, sakralizácie obrazu pastiera, ktorá znamená výrazný sémantický posun k jednoznačne pozitívnemu vnímaniu a hodnoteniu pastierskeho živlu.³ 2. Spätný proces folklorizácie pastorálnych kolied (Žilková 1992:85), ich silné rezonovanie vo folklórnom prostredí, ktoré sa logicky premietlo v následnej intenzifikácii významu obrazu pastiera ako organickej súčasť národného umenia a folklóru.

3. Lína národnoidentifikačná

Z hľadiska dnešného obrazu Slováka-pastiera sa ako kľúčová javí tretia línia jeho formovania, a to línia *národnoidentifikačná*. Historické korene tejto línie premeny folklórneho obrazu pastiera na národný symbol vychádzajú z procesov záujmu vzdelancov o ľudovú kultúru a z *folklorizmu*. Prezentácia temperamentného pastierskeho tanca, *odzemku* ako tanca „valaského“, či „hajdúskeho“ bez bližších národných („slovenských“ či „maďarských“) prívlastkov dokladajú historické dokumenty z nášho územia od roku 1514 (bola to poprava vodcu povstania Juraja Dóžu, na ktorej museli počas jeho upaľovania potlačený povstalcí tancovať hajdúsky – ľudový tanec, Kresánek 1959). Predvádzanie odzemku zaznamenávajú pramene tiež neskôr – v priebehu 16.-19. storočia, a to pri rozmanitých príležitostiach (rôzne oslavy a slávnosti, kráľovské korunovácie, tanečné zábavy na šľachtických dvoroch a pod., Švehlák 1982). O označovaní prejavov pastierskej kultúry ako „národných“, resp. „slovenských“ však možno hovoriť až od polovice 19. storočia.

Národnoidentifikačná línia vytvárania symbolu Slováka-pastiera preberá ambivalentný obraz pastiera v jeho folklórnej i pseudofolklórnej zložke. V procesoch formovania a de-

klarovania národnej identifikácie línia folklórna a pseudofolklórna splývajú. Fungujú ako navzájom zameniteľné. Dominantnú zložku obrazu predstavuje aspekt starobylosti. Tento bol v pozadí záujmu o ľudovú kultúru a folklór Slovenska u domácich záujemcov, ale i "cudzích". A to najmä u maďarských a českých zberateľov v 19., ale i v prvej polovici 20. storočia, i keď u každého z nich s iným zámerom (Urbancová 1987). Obraz

Kresba:
JOTEF LIPTÁK

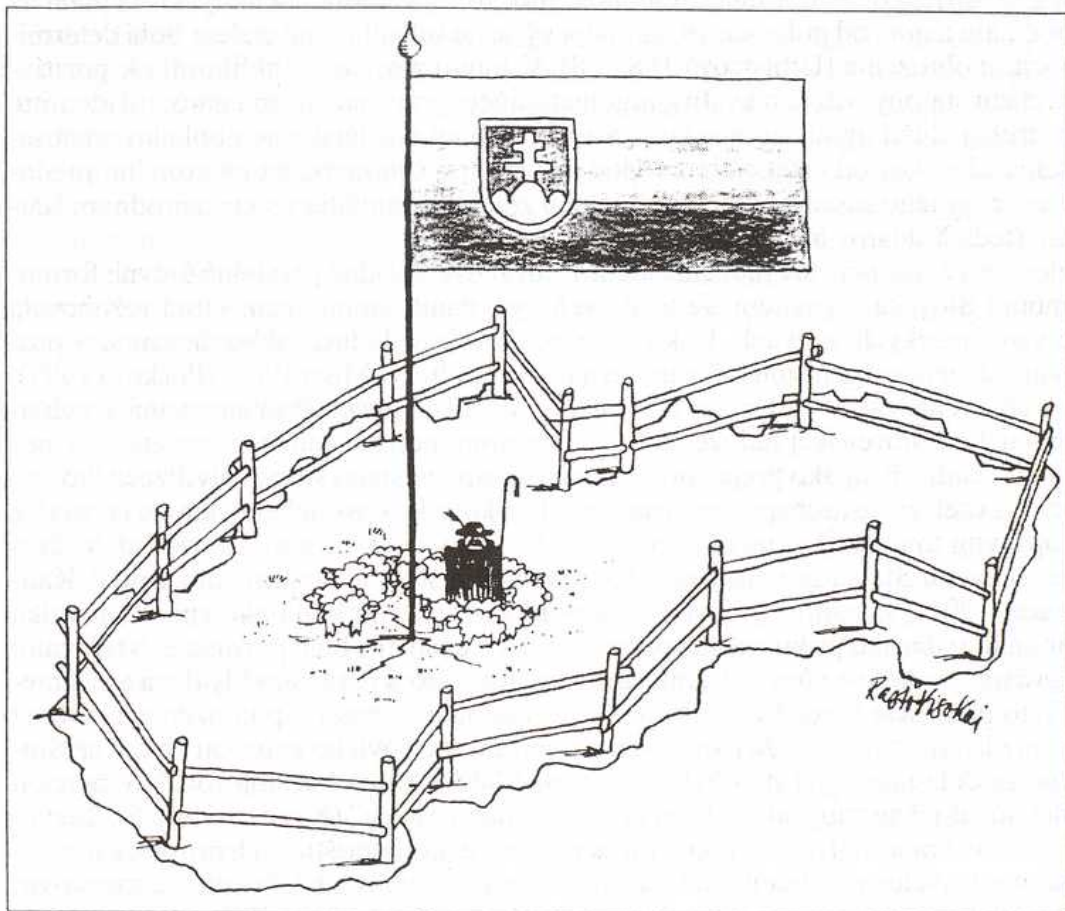
pastiera ako súčasť archaickej (alebo za takú považovanej) ľudovej kultúry Slovenska tu funguje nielen ako polysémantický, ale zároveň ako polyfunkčný. Možno tu vidieť opäť ciele ideologické manipulovanie so symbolmi. Na jednej strane vystupuje obraz pastiera ako jeden z prostriedkov budovania autoobrazu slovenskej národnej identity, ktorá mala už v 18. storočí, ale najmä od polovice 19. storočia výrazne sebaobránné ciele a bola determinovaná pocitmi ohrozenia (Urbancová 1987:68). V tomto zmysle sa inklinovalo k pozitívnej interpretácii starobylosti ako kvality, argumentujúcej právo na vlastnú národnú identitu. Na strane druhej slúžil mýtus archaickosti a v jeho rámci pastiersky symbol ako prostriedok odlišenia Slovákov od ostatných národov na princípe kontrastu, ba až *exotična* predovšetkým zo strany jeho susedov, ktorí spolu s ním zdieľali spoločité vo viacnárrodnom štátom útvare (teda Maďarov a Čechov).

Od polovice 19. storočia tak môžeme identifikovať dve zásadné paralelné úrovne formovania symbolu Slováka – pastiera. Je to úroveň vytvárania *autoobrazu*, ktorá rezonovala najmä vo vzdelanckých vrstvách. Úzko korešpondovala s dodnes zdôrazňovanou a proklamovanou „plebejskou genézou“ slovenskej národnej kultúry (Miko 1967, Hlôšková 1993). Druhá úroveň vychádzala z videnia a *hodnotenia Slovákov inými*. Proklamovaná a vyhľadávaná archaickosť slovenskej ľudovej kultúry sa potom mohla a môže interpretovať z pohľadu „iných“, cudzích, aj ako prejav primitívnosti, resp. nižšieho stupňa civilizačného vývoja. V úzkej korelácii so „sebaprezentovaním“ Slovákov ako novodobého národa (v súvisi s celoeurópskymi trendami) sa mení i postoj Maďarov a Čechov k nim. Tak vo vzťahu českých vzdelancov ku Slovensku nastáva v 50. rokoch 19. stor., ako na to upozornil J. Kandert (Kandert 1991), sémantický posun v chápaní slovenského brata ako spolubojovníka k jeho ponímaniu iba ako príbuzenského termínu. Toto chápanie bolo posilnené vytvorením *obrazu Slováka – mladšieho brata*. Vzniká tak kategória, ktorá je raz navždy daná a nezmeniteľná. „Tato představa v sobě zahrnovala postavení nadřazenosti a podřazenosti...Obraz Slováka – mladšího bratra je...vždy spojován s popisem starobylého způsobu života na Slovensku. Popisy dokumentující starobylost slovenské lidové kultury se objevovaly v pracích všech badatelů, ať již se zabývali folklórem či kroji nebo zvyky“ (Kandert 1991:5). Takýto obraz „mladšieho brata“ bol potom popularizovaný i v českých turistických príručkách z obdobia pred prvou svetovou vojnou, kde bolo možné nájsť návody, „jak hovořit se zaostalým Slovákem a jak ho národně (t.j. protimaďarsky) uvědomovat“ (Kandert 1991:5). Tento pred-

sudok existuje v českých krajinách prakticky i dnes a domnievame sa, že zohral svoju úlohu ako jeden z (možno i nevedomovaných) faktorov aj pri rozhodnutí o rozdelení československého štátu v roku 1993.

Záujem o slovenský ľud z maďarskej strany bol zase poznamenaný bojom Slovákov za národné práva v rámci Uhorska. Je preto pochopiteľné, že pri opise slovenského ľudu, jeho vlastností, charakteru a pod. dochádza najmä po revolúcii 1848 a po maďarsko-rakúskom vyrovnaní (1876) k tendenciám vyzdvihovať jeho negatívne stránky (Urbancová 1987:252). Zároveň sa najmä slovenský materiál z oblasti ľudovej kultúry používa ako doklad o samostatnom vývoji kultúry maďarského ľudu, nezávislej od akýchkoľvek slovanských a už vôbec nie slovenských vplyvov, ale priamo od vplyvov antickej európskej kultúry (Urbancová 1991:10).

K pôvodnému obrazu pastiera sa teda v línii národnoidentifikačnej pripájajú, resp. obohacujú ho mýty, ktoré sú súčasťou i dnešného chápania tohto symbolu ako symbolu národného. Sú to tri základné mýty: 1. *mýtus slovenskosti*, 2. *mýtus starobylosti*, 3. *mýtus autoobrazu a plebejského pôvodu Slováka*. Voľne na obraz pastiera ako súčasť slovenskej národnej kultúry nadväzuje a umocňuje ho mýtus zbojnícky, a najmä mýtus národného hrdinu Juraja Jánošíka. Všetky tieto navzájom prepojené znaky sa pohybujú v oblasti mýtického jazyka (Robotycki 1992a:15) a sú organickou súčasťou našej tradície, i tradície „o nás“. Osobitnú pozornosť si zasluhuje problém procesu transformácie a konštrukcie obrazu pastiera v národnej kultúre ako jej dôležitej organickej zložky, ktorý bude však predmetom inej práce.

Politické vtipy z dennej tlače (1993)

Symbol Slováka-pastiera má teda svoje reálne i mýtické korene. Procesy mýtizácie pritom paralelne prebiehali vo sfére folklóru, pseudofolklóru i folklorizmu a formovania národnej kultúry. Analýza ukázala, že stereotyp vychádza primárne z hodnotenia „inými“, cudzími. Povýšenie pastierskeho elementu ako prvku regionálneho a úzko sociálne determinovaného na znak národný je postavené na princípe exotična a kontrastu voči iným, najmä susedným národom, ako aj na princípe „povýšenia“ pastierskeho stavu. Vychádza prvotne zo sakralizácie pastierov prostredníctvom revitalizácie kresťanského obrazu „dobrého pastiera“ a úlohy pastierov v legende narodenia Krista. Symbol vykazuje v značnej miere charakter mýtu. K upevneniu mýtu a jeho postupnému prijatiu vo funkcii autoobrazu zrejme prispela i skutočnosť, že obe línie (folklórna i pseudofolklórna) vrcholili zhruba v rovnakom časovom rozmedzí, t.j. v 17.-19. storočí. K zásadnej transformácii obrazu pastiera na národný symbol dochádza od polovice 19. stor., v procese „etnizácie kultúry“. V tomto a v pozdejšom období sú obe spomenuté línie ďalej posilňované a utvrdzované prostredníctvom národného umenia a literatúry, folklorizmu, turizmu a zbojníckej (jánošíkovej) tradície ako integrálnej súčasťi národnej kultúry, a to prakticky až do súčasnosti.

Symbol pastiera ako súčasť autoobrazu Slováka demonštruje zakonzervovanie viacerých romantizujúcich mýtov o vzťahu národ-folklór. Reprezentuje jednu z foriem pozitívneho romantického nacionalizmu vo folkloristike, bežného aj u iných národov (Abrahams 1993). I keď sledovaný mýtus nemá svoje korene vo folklóre, ale v „pastierskej romantike“ baroka (Biedermann 1989) a v pseudofolklóre, v procesoch formovania a deklarovania národnej identity línia folklórna a pseudofolklórna splyvajú nielen v umeleckom zobrazení, ale i vo vedeckej interpretácii, ktorú bude potrebné demytologizovať.⁴ Navonok okázalo demonštrovaný vzťah k folklóru ako stelesneniu „národného aspektu“ (v logickom súvisi s predstavou vzdelancov o plebejskosti slovenskej kultúry) pritom v slovenských podmienkach v istom zmysle saturoval navyše nedostatočné rešpektovanie a realizovanie národnej identity v iných, v podstate skrytých, ale o to dôležitejších úrovniach (Bausinger 1970:221). V pozadí procesu prechodu obrazu pastiera na úroveň autoobrazu i jeho pretrvávania možno dešifrovať zvýšenú snahu „odlíšiť sa“ od okolitého etnického (národného) prostredia, demonštrovať a potvrdzovať svoju „výnimočnosť“, inakosť vo viacnárodnom štátnom útvere, istého „zahľadania sa do seba“ a neustálej snahy potvrdzovať „originalitu“ slovenského elementu na úkor potláčania jeho „európskosti“.

Analýza materiálu umožnila rekonštrukciu postupujúceho procesu generovania obrazu pastiera na symbol Slováka. Vo vzťahu k prijatiu tohto symbolu za autoobraz je zaujímavý proces základného, v podstate axiologicky protirečivého sémantického posunu. Tento prebiehal smerom od hodnotenia Slovákov „inými“ (obraz „typického“ Slováka ako horského pastiera s dominujúcim negatívnym hodnotením) cez zrejmu absenciu vlastného alternatívneho autoobrazu na celoslovenskej úrovni (realizovaného spravidla iba na úrovni nižšej: sociálnej, lokálnej, ale predovšetkým regionálnej, alebo naopak vyššej: Uhor, Českoslovák) (Leščák 1994, Droppová 1992) až k čiastočnému stotožneniu sa, prijatiu obrazu za svoj. Potenciálny negatívny náboj tohto obrazu, dodnes živý v slovenskom folklóre, samozrejme, a priori vylučuje jeho úplné prijatie za autoobraz.

V súvisi s tým v úlohe autoobrazu pritom dnes funguje obraz pastiera viac v oficiálnej a „národnej“ kultúre, menej už v spontánnom identifikovaní sa. Ako kultúrny kód je však dodnes jednoznačne zrozumiteľný a používaný. Ako taký si uchováva svoju historicky opodstatnenú ambivalentnosť:

1. v podobe romanticko-oslavnej dimenzie, vychádzajúcej z reálne existujúcich umeleckých kvalít slovenského pastierskeho umenia (najmä hudobného a výtvarného) a z istého „povýšenia“ obrazu pastiera prostredníctvom slovenského národného umenia a literatúry;

2. ako obraz chudoby, zaostalosti, s pejoratívnym nádychom, objekt posmechu či seba-irónie.

V procese formovania národnej identity Slovenska tvorí obraz iba jednu, i keď dôležitú, zložku. Proces formovania symbolu bol dlhodobý a mal niekoľko vývinových etáp. Dôležitým faktorom každej etapy (možno ho sledovať prakticky od 16. storočia) bol moment *ideologický*. Napriek rôznemu obsahu a charakteru ideológií ho chápeme ako *jeden proces*. Jeho základným princípom je „*aspekt povýšenia*“, identický vo všetkých ideológiách (ideológia protireformácie, nacionalizmu a formovania novodobého slovenského či československého národa, i komunizmu). Ide v konečnom dôsledku o proces sémantických posunov, skokov a najmä zjednodušení až falzifikácií, ktoré je potrebné, podobne ako obraz Jánošíka, ale i mnohé ďalšie, demytologizovať.

Tak ako u národov severnej Európy (najmä Dánov a Fínov) je súčasťou národného obrazu a autoobrazu vzťah k prírode a prírodná scenéria (Hojrup 1983, Nedrelid 1991), na Slovensku sa východiskom tohto obrazu stala vidiecka kultúra. Z mnohorakej a vnútorne diferencovanej ľudovej kultúry dediny sa zdôraznil v procese etnickej i národnej identifikácie jeden jej prvok – pastierstvo. A to aj napriek faktu, že svojou podstatou bola tradičná ľudová kultúra Slovenska európsky „roľnícka“ a nie pastierska.

POZNÁMKY

- 1 Príspevok je rozšírenou a doplnenou verziou referátu predneseného na XI. Svetovom kongrese slavistov v Bratislave: Etnoidentifikačné stereotypy a mechanizmy ich formovania v regióne strednej Európy. *Slavica slovaca* 28, 1993, č. 1-2, s. 158-164.
- 2 I. Weber-Kellermannová vyčleňuje v nemeckom koledovom repertoári v súvisi s vývinom cirkevnej hudby ako jedno vývinové štádium datovateľné od 16. stor. tzv. „Hirtenstücke“ (Weber-Kellermann 1982:64). V nemeckej literatúre sa tieto piesne označujú tiež termínom „weihnachtliche Hirtenlieder“ (napr. Abel-Struth 1973), v Poľsku sú to tzv. „pastorałki“ (Szwejkowska 1985). Je zaujímavé, že v stredoeurópskom priestore reprezentuje táto vrstva kolied prakticky jednu – spoločnú výrazovú paradigmu. Toto konštatovanie platí tak pre melódiu, ako aj texty pastorálnych kolied. Podľa našich doterajších poznatkov sa to týka predovšetkým oblasti Nemecka, Rakúska, Poľska, Čiech, Moravy, Maďarska a Slovenska.
- 3 K podobnému procesu dochádza tiež v prípade zbojníckej symboliky, a to nielen u nás. Príkladom môže byť i Nemecko, kde sa pod vplyvom Schillerových „Zbojníkov“ zásadne „prevrátila“ reflexia zbojníctva vo folklóre (Linder-Beroud 1982-1983).
- 4 Podobne ako sa ukazuje potrebné isté zbavenie sa romantizujúceho prístupu k hodnoteniu pastierskej a zbojníckej tematiky napr. u J. Horáka – K. Plicku (Horák – Plicka 1965), či pri preceňovaní miesta zbojníckeho elementu v slovenskej ľudovej kultúre (Slovenský národopis 1988).

LITERATÚRA

- ABEL-STRUTH, S. 1973: Die Texte weihnachtlicher Hirtenlieder. In: *Handbuch des Volkslied*. Hg. R.W. Brednich, Bd 1/I, München, s. 429-n.
- ABRAHAMS Roger, D. 1993: Phantoms of Romantic Nationalism in Folkloristic. *Journal of American Folklore* č. 419, s. 3 – 37.

- ADRIANSEN, I. 1991: Danish and German National Symbols. *Ethnologia Scandinavica* 21, s. 34 -52.
- Analyse und Klassifikation von Volksmelodien 1973, Kraków.
- BARSI, E. 1984: A zene egy sálai pásztor életében. Budapest.
- BARTMIŃSKI, J. 1974: Jaś koniki poil. Uwagi o stylu erotyku ludowego. *Teksty* 14/2, s. 11-24.
- BARTÓK, B. 1936: La musique populaire des Hongrois et des peuples voisins. *Archivum Europae centroorientalis*. Budapest.
- BAUSINGER, H. 1970: „Folklorismus” jako mezinárodní jev. *Národopisné aktuality* 7, s. 221.
- BIEDERMANN, H. 1989: *Knaurs Lexikon der Symbole*. München.
- DROPOVÁ, L. 1992: Umelecké aktivity ako prejav etnokultúrnej identifikácie v etnicky zmiešanej oblasti. In: *Etnokultúrny vývoj na južnom Slovensku*. Zost. J. Podolák. Bratislava, s. 88-96.
- ELSCHEK, O. 1991: *Aerofóny na Slovensku*. Bratislava.
- ELSCHEKOVÁ, A. – ELSCHKEK, O. 1980: Slovenské ľudové piesne.
- ELSCHEKOVÁ, A. 1978: Stilbegriff und Stilschichten in der slowakischen Volksmusik. *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungariae* 20, s. 263-303.
- FORSTNER, D. 1966: *Die Welt der christlichen Symbole*. Innsbruck.
- HLŔŠKOVÁ, H. 1993: Záverečná správa k projektu „Folklór ako identifikačný faktor slovenského národa v stredo európskom kontexte”. Rkp.
- HOJRUP, Th. 1983: The Concept of Life-Mode. A Form-specifying Model of Analysis Applied to Contemporary Western Europe. *Ethnologia Scandinavica*. 15-50.
- HORÁK, J. – PLICKA, K. 1965: *Zbojnícke piesne slovenského ľudu*. Bratislava.
- HOŠOVSKIJ, V. 1976: *U pramenů lidové hudby Slovanů*. Praha.
- Interetnické vzťahy vo folklóre karpatskej oblasti, 1980. Bratislava.
- JAKUBÍKOVÁ, K. 1993: Je etnická identifikácia funkciou jazyka a kultúry? *Slov. Národop.* 41, s. 60-64.
- KALAVSKÝ, M. 1991: Etnicita alebo etnické vedomie? *Slov. Národop.* 39, s. 354-357.
- KANDERT, J. 1991: Kořeny českých a slovenských národních obrazů. *Acta Musealia* č. 21, Zlín, s. 1-10.
- KÖSTLIN, K. 1993: cit. O. Bockhorn. In: SIEF, 5th Congress of the International Society for Ethnology and Folklore. Vienna, September 12th-16th 1994.
- KREKOVIČOVÁ, E. 1992: The Symbiosis of Spontaneous and Organized Forms of Folklore's Cultivation. In: *Folklore, Folklorism and National Identification. The Slovak Cultural Context*. Ed. G. Kiliánová-E. Krekovičová. Bratislava, s. 64-73.
- KREKOVIČOVÁ, E. 1992a: *Obraz Cigána v ľudovej piesni*. In: *Neznámi Rómovia*. Zost. A. B. Mann. Bratislava, s. 173-184.
- KREKOVIČOVÁ, E. 1992b: *Slovenské koledy*. Bratislava.
- KREKOVIČOVÁ, E. 1992-1993: Zur Frage der Forschung von Hirtenlieder in der Slowakei und ihre Stelle in der Region Mitteleuropas. *Ethnologia slavica* 24-25, s. 195-222.
- KRESÁNEK, J. 1951: *Slovenská ľudová pieseň zo stanoviska hudobného*. Bratislava.
- KRESÁNEK, J. 1959: *Historické korene hajdúskeho tanca*. *Hudobnovedné štúdie* III., s. 138.
- LAAKSONEN, P. 1990: Finland Calling – The Tourist's Image of Finland. *NIF Newsletter* 18, č. 2.
- LENG, L. 1957: *Slovenský ľudový spev a ľudová hudba*. Bratislava.
- LEŠČÁK, M. 1994: *Die Folklore in der Identifikationsprozesses der Gesellschaft (v tlači)*.
- LINDER-BEROUD, W.: Das Theater glich einem Irrenhause. „200 Jahre Rezeptionsgeschichte der „Räuber” und des „Raubliedes”. *Jahrbuch für Volksliedforschung* 27/28, 1982/83 (Festschrift für L. Röhrich zum 60. Geburtstag).

- LOGFREN, O. 1989: The Nationalization of Culture. Construing Swedishness. *Ethnologia Europaea* 19.
- MIŠIANIK, J. 1981: Antológia staršej slovenskej literatúry. Bratislava.
- MIKO, F. 1969: Estetika výrazu. Bratislava.
- MOHR-HEIN, G. 1971: Lexikon der Symbole. Bilder und Zeichen der christlichen Kunst. Düsseldorf – Köln.
- MROČZEK, J. 1973: Zo studiów nad melodiami ľemkowskich piesni pasterskich. *Materialy Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku* č. 17-18, s. 51-64.
- NEDRELID, T. 1991: Use of Nature as a Norwegian Characteristic. Myths and Reality. *Ethnologia Scandinavica*, 21, s. 19-33.
- NEUSTUPNÝ, J. 1965: Pasterectví v našem pravěku. *Dějiny a současnost VII*, s. 7-10.
- ORTUTAY, G.- KATONA, I. 1975: Magyar népdalok I., II. Budapest.
- PODOLÁK, J. 1982: Tradičné ovčiarstvo na Slovensku. Bratislava.
- RAJCH, J. 1992: Symboly dynamického „vidění“ světa. In: *Symbol v lidském vnímání, myšlení a vyjadřování*. Praha, s. 292-302.
- ROBOTYCKI, Cz. 1992: Etnografia wobec kultury współczesnej. Kraków.
- ROBOTYCKI, Cz. 1992a: Historija i tradycja – dwie kategorie opisu przeszłości. *Prace etnograficzne* 29, s. 15-19.
- SIMONIDES, D. 1988: Folklór ako kritérium národnej identity medzi západnými Slovanmi v prvej polovici 19. stor. Referát na X. Medzinárodnom zjazde slavistov, Sofia.
- Slovenský národopis* 36, 1988, č.3-4, s.399-n.
- Stratigraphische Probleme der Volksmusik in der Karpaten und auf dem Balkan, 1981. Bratislava.
- SZWEYKOWSKA, A. 1985: Polskie kolędy i pastorałki. Kraków.
- ŠVEHLÁK, S. 1982: Funkcie folklóru pri formovaní slovenskej národnej kultúry. Kandidátska dizertačná práca, Bratislava, rkp.
- URBANCOVÁ, V. 1987: Slovenská etnografia v 19. storočí. Martin.
- URBANCOVÁ, V. 1992: The Interest in Folk Culture in the 19th and the Beginning of the 20th Century seen According to the Czecho-Slovak Relations. *Slovenský národopis* 40, s. 170 – 176.
- WEBER-KELLERMANN, I.: Das Buch der Weihnachtslieder. Mainz 1982, cit. podľa 7. vydania Schott Mainz-Piper München 1992.
- ZÁTURECKÝ, A.P. 1974: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. Bratislava.
- ŽILKOVÁ, A. 1992: Typológia pastorely na Slovensku. *Musicologica Slovaca et Europaea XVII.*, s. 85-94.

Skratky:

ZS – západné Slovensko

SS – stredné Slovensko

VS – východné Slovensko

This work was supported, in part, by Grant Agency for Science (Grant No 195).

THE IMAGE OF THE SHEPHERD FROM SLOVAK FOLKLORE TO THE NATIONAL SYMBOL

Summary

In the case of Slovakia, folklore played a significant role in the ethnic identity, not only in the phase of romantic nationalism of the 19th century, but also later, after the creation of Czechoslovakia in 1918. We recognize the remnants of this state-of-being even today. The contribution analyzes the national symbol of the Slovak as mountain shepherd. This stems from the reality that shepherding constituted, both economically and socially, only a marginal part of the Slovak lifestyle and culture. In regards to farming as the primary occupation of Slovak citizens, shepherding was a socially and regionally limited phenomenon. Based on an analysis of the shepherd's depiction in folklore and national culture, the author follows the semantic dominance and changes of this depiction during the 16th century. She lists three principle methods of formation and generation of the image of the shepherd from folklore to the national symbol: 1. folklore; 2. pseudo-folklore; 3. national identity.

The analysis enabled the identification of real and mythical roots of the symbol under discussion. It confirmed that the national symbol of the Slovak-the shepherd-does not have its origin in folklore, but in pseudo-folklore and folklorism. The processes of mythogenesis occurred simultaneously in the spheres of folklore, pseudofolklore, folklorism and in the formation of national culture. The stereotype of the Slovak-the shepherd-originates primarily from the „other's/foreigners'" evaluations. The elevation of the shepherd element to a national symbol is built on the principle of exoticism and contrast with others, particularly neighboring nations, as well as on the principle of raising the shepherd's status. It primarily stems from the sacredization of shepherds by means of the revitalization of the christian image of the „good shepherd" and of shepherds' tasks in the legends of the birth of Christ. To a marked extent, the symbol expresses the character of the myth. The fact that the first two spheres (folklore and pseudo-folklore) peaked roughly during the same time period, between the 17th and 19th centuries, contributes to the strengthening of the myth and its gradual acceptance as an automatic image. A significant transformation of the shepherd's image as a national symbol does not come about until the process of „culture ethnization"(Ethnisierung der Kultur), beginning in the middle of the 19th century. During that time, as well as later on, both of the aforementioned spheres continued to be strengthened and confirmed by means of a national art and literature, folklorism, tourism and pillager traditions, as an integral part of national culture that remains today.

The symbol of the shepherd as a part of the image of the Slovak demonstrates the embodiment of numerous romanticized myths about the relationship of the nation and folklore. The folklore and pseudo-folklore spheres can act interchangeably in the processes of forming and declaring national identity. The image of the Slovak-the shepherd-retains its historically-justified ambivalence in the function of national symbol:

1. In the form of a romanticized dimension. This dimension stems from the existing artistic qualities and the origin of the Slovak shepherding art form (mainly musical and creative), from a certain elevation of the image of the shepherd by means of Slovak national arts and literature, and also from coming to terms with the image of a plebian origin of Slovak culture.

2. As an image of poverty, backwardness, an object of ridicule or self-irony.

A potentially negative aspect of this symbol, still alive in Slovak folklore, expels its total acceptance as an automatic image. The image of the shepherd makes up only one part, however an important one, in the process of forming the identity of the Slovak nation.

As with nations of northern Europe (particularly Danes and Finns), where the relationship to nature is an important part of the national image, village culture became the epitome of this image in Slovakia. Shepherding, one of the elements of the multi-faceted and internally-differ-

entiated folk culture of the village, was stressed in the process of ethnic and national identification. This happened despite the fact that in Slovakia the traditional folk culture was in essence a farming and not a shepherding one.

1. The reflection of the shepherd element in folk songs confirms the fact that it makes up only a quantitative insignificant part of the repertoire. In song lyrics the shepherd is a character who is on the social fringe, with a dominant negative semantic aspect. However, in a musical sense, it is possible to talk of the so-called shepherds' musical style, which in a broader European sense represents a specific Slovak quality. In Slovakia however, it is seen as an element of the mountain region and is related to the so-called shepherds' colonization (14th to 18th centuries). Musical signs confirm an autonomous crystallization of this style in the territory of Slovakia during the 17th to 19th centuries.

2. Pastoral songs, common in our territory since the 17th century, represent the pseudo-folklore sphere. Their roots reach to synthetic religious music and only minimally resemble pastoral songs of folk origin. They are related to a wider European spectrum, and their musical and lyrical makeup confirms a broader central European origin of the paradigm of these songs. They represent an image of a shepherd seen by a city person, illustrating only the optimal aspects of the shepherd's life.

3. The national identity sphere has roots in the beginnings of folklorism, dated from the 16th century, which however did not begin to take on a national identity dimension until the middle of the 19th century.

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 42, 1994, číslo 2
Vychádza štvrtročne

Hlavný redaktor:
PhDr. Milan Leščák, CSc.

Výkonná redaktorka:
PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Lubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., Doc. Emília Horváthová, DrSc., PhDr. Václav Hrníčko, PhDr. Josef Jančář, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Ján Mjartan, DrSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
Registr. č. 7091

Cena 39,- Sk (jednotlivé číslo), celoročné predplatné 156,- Sk
Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o. P.O. BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 42, 1994, Number 2

Editors: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and Slovart, A.C., odd. časopisov, Jakubovo nám. 12, 811 09 Bratislava

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences
Année 42, 1994, No 2

Rédacteurs: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 42, 1994, Nr. 2

Redakteure: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

MIČ 49 616

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS
